

Економічна політика України в аграрному секторі – інноваційні аспекти в кризових умовах

Костюк Роман Валентинович¹, Романов Роман Олександрович²

Опубліковано	Секція	УДК
30.01.2024	Економіка	338.48

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11219259>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. Стаття присвячена дослідженню проблем економічної політики України в аграрній сфері, виклики щодо державної підтримки аграрного сектору. Проблемою розвитку та стабільності агросектору є структура його споживання. За приблизними оцінками, частка імпортних товарів у структурі споживання українського агросектору становить 60-70%. Цей імпорт складають товари з високою доданою вартістю (агротехніка та інші засоби виробництва) або товари зі значним ступенем переробки (нафтопродукти, пестициди, насіння).

Актуальність теми обумовлена тим, що в Україні був позитивний приклад економічної та митної політики. Таким ми вважаємо запровадження ще на початку 2000-х років мита на насіння соняшнику, що стимулювало перетворення України з найбільшого в світі експортера насіння соняшнику на найбільшого в світі експортера соняшникової олії.

У статті авторами запропоновано здійснити в найближчому майбутньому ряд кроків, необхідних для забезпечення ефективного відновлення аграрного сектору. Варто зазначити, що напруженість щодо сировинних товарів, на наш погляд, зростатиме. Коли Україна подолає кризу і почнеться економічне зростання, зростатимуть витрати виробництва на оплату праці, модернізацію основних фондів, дотримання екологічних вимог, а також вимог технічних та інших стандартів у руслі інтеграції з ЄС. Це зростання може виснажити запас конкурентоспроможності цін на українські товари, наприклад, цін на зерно та продукти протягом критичного періоду, поки не буде досягнуто суттєвого зростання продуктивності праці та якості продукції. З іншого боку, висока міжнародна конкуренція в умовах попиту, що не активно зростає буде збивати ціни на китайському та інших ринках.

Також автори звертають увагу на необхідність значної підтримки та забезпечення електронного документообороту і автоматизації державних управлінських процесів, в тому числі через цифрову платформу Державного аграрного реєстру, ІТ-систему планування і моніторингу бюджету, що зумовить зменшення частки управлінських витрат у державному забезпеченні функціонування агросектору, а також сприятиме зниженню витрат бюджету та зростання ефективності використання бюджетних коштів на розвиток аграрної галузі.

¹кандидат економічних наук, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», <https://orcid.org/0009-0007-7271-9523>

² кандидат економічних наук, доцент, Університет митної справи та фінансів, <https://orcid.org/0000-0002-6684-6645>

Ключові слова: інновації, інноваційний процес, аграрний сектор, потенціал, економічний розвиток.

Ukrainian economic policy in agriculture — innovation angles in crisis

Abstract. The article is devoted to the study of the problems of the economic policy of Ukraine in the agrarian sphere, challenges regarding the state support of the agrarian sector. The problem of the development and stability of the agricultural sector is the structure of its consumption. According to approximate estimates, the share of imported goods in the structure of consumption of the Ukrainian agricultural sector is 60-70%. These imports consist of goods with a high added value (agricultural machinery and other means of production) or goods with a significant degree of processing (petroleum products, pesticides, seeds).

The topicality of the topic is due to the fact that Ukraine was a positive example of economic and customs policy. We consider this to be the case with the introduction of the duty on sunflower seeds in the early 2000s, which stimulated the transformation of Ukraine from the world's largest exporter of sunflower seeds to the world's largest exporter of sunflower oil.

In the article, the authors proposed to take a number of steps necessary to ensure the effective recovery of the agricultural sector in the near future. It is worth noting that, in our opinion, tensions regarding raw materials will grow. When Ukraine overcomes the crisis and economic growth begins, production costs for labor wages, modernization of fixed assets, compliance with environmental requirements, as well as requirements for technical and other standards in the course of integration with the EU will increase. This growth may deplete the margin of price competitiveness of Ukrainian goods, such as grain and food prices, during a critical period until significant increases in labor productivity and product quality are achieved. On the other hand, high international competition in conditions of demand that is not actively growing will bring down prices in the Chinese and other markets.

The authors also draw attention to the need for significant support and provision of electronic document flow and automation of state management processes, including through the digital platform of the State Agrarian Register, the IT system of budget planning and monitoring, which will lead to a decrease in the share of management costs in state support for the functioning of the agricultural sector, as well as will contribute to the reduction of budget costs and the increase in the efficiency of the use of budget funds for the development of the agricultural sector.

Keywords: innovations, innovation process, agricultural sector, potential, economic development.

Вступ

Почавши глибинні соціально-економічні перетворення понад 30 років тому, країні явно не вистачало ноу-хау і підготовленості еліти та кадрів в різних галузях, для того, щоб перетворити планово-командну економіку на ефективну ринкову та соціально-орієнтовану. Особливо це стосувалося аграрної сфери.

Усвідомлено чи неусвідомлено, перетворення проводилися в рамках неоліберальної теорії: згортання прямого державного регулювання та приватизація, відкрита економіка, вузькоспрямований контроль фінансів та інфляції. Вони всіляко підтримувалися західними програмами технічної допомоги, адже неолібералізм був створений у країнах Заходу на рубежі 80-х-90-х років і активно застосовувався та поширювався ними з метою власного економічного зростання, зокрема за рахунок методів зовнішньоекономічної експансії та глобалізації.

Інноваційну діяльність в аграрній сфері та економічну політику вивчали: Гаєвська Л. М. [1], Гурочкіна В. В. [2], Джаман М. О. [3], Марченко В. М., [4], Маслак О. І., [5], Микитась О. О., [6], Мясников В. О. [7], Пантелєєв М. С. [8], Туманова А. Ю. [9], Я.В. Гадзало, О.М.

Тимченко, а також Joseph Macpherson, Ariane Voglhuber-Slavinsky, Mathias Olbrisch, Philipp Schöbel, Ewa Dönitz [10].

Метою цього дослідження є встановлення інноваційних аспектів економічної політики України в аграрному секторі в кризових умовах.

Результати

В аграрній сфері України більшість продукції — це сировина. Надзвичайно низькою є частка переробленої продукції. Критично важливим для економічного розвитку є забезпечення зростання об'єму продукції кінцевого споживання (як для внутрішнього споживання, так і для експорту). Так, частка експорту зернових культур у необробленому вигляді становить близько 60% від вирощеного обсягу [11].

Проблемою розвитку та стабільності агросектору є структура його споживання. За приблизними оцінками, частка імпортованих товарів у структурі споживання українського агросектору становить 60-70%. Цей імпорт складають товари з високою доданою вартістю (агротехніка та інші засоби виробництва) або товари зі значним ступенем переробки (нафтопродукти, пестициди, насіння).

Позитивним прикладом економічної та митної політики вважаємо запровадження ще на початку 2000-х років мита на насіння соняшнику, що стимулювало перетворення України з найбільшого в світі експортера насіння соняшнику на найбільшого в світі експортера соняшникової олії. А програма часткової компенсацій аграріям вартості української сільськогосподарської техніки призвела до збільшення обсягу внутрішнього виробництва такої техніки вдвічі.

Тим часом надзвичайно стрімкий розвиток сировинної аграрної сфери секторів і недостатня промислова політика призвели до того, що в структурі ВВП України на переробну промисловість припадає критично низька частка. Зараз цей показник близько 10%. Для порівняння, у Польщі - майже 17%, Туреччині - 22%, Словаччині - 19%. Варто зазначити, що це негативний тренд. Ще 2007 року цей показник в Україні становив 18%, тобто за останні 15 років ми значно деградували [12].

Варто розглянути структуру зовнішньої торгівлі з Китайською народною республікою, як приклад зміни пріоритетів зовнішньоекономічної діяльності для сприяння економічному зростанню України. Станом на 2018 рік, в експорті до Китаю переважала продукція сільського господарства (48%), обладнання та механізми склали 2,1%. Але вже за 10 місяців 2021 року експорт українських товарів до Китаю зріс на 20% та склав 12% від усього українського експорту. Найбільше зростання відбулося по м'ясу та їстівним субпродуктам - 164%, по зерну зростання склало 46%, по овочах - 25% [13].

За період 11 місяців 2023 року обсяг двосторонньої торгівлі склав \$11,51 млрд. Експорт українських товарів до Китаю склав \$2,17 млрд. (+6,61%), імпортованих товарів з Китаю склав \$9,33 млрд. (+16,29%) [14]. Зважаючи на тенденцію до зростання об'ємів торгівлі з Китайською народною республікою (в тому числі сільськогосподарською продукцією), незалежно від військових дій, можна зробити висновок, що цей напрямок зовнішньоекономічної діяльності є перспективним і вимагає особливої уваги українських агропромисловців. Цей напрям є ще більш актуальним в кризових умовах, оскільки внаслідок військових дій відбулася зміна пріоритетів в експорті сільськогосподарської продукції, в тому числі зернової сировини.

За даними Міжнародної фінансової корпорації (МФК), із загального обсягу орних земель близько 42 млн. га щорічно страхувалося лише близько 700 тис. га. Водночас ринок агрострахування України демонструє падіння внаслідок окупації частини територій та військових дій.

Основний ефект агрострахування у майбутньому (періоді відновлення):

- знижувати ризик фінансових втрат (капіталу)

- напрацьовувати досвід роботи з цим фінансовим інструментом в умовах зростання кліматичних ризиків та створювати історію власного підприємства як цивілізованого агробізнесу.

Потенційно перевагою аграрного страхування для агровиробників може бути значний фінансовий ефект через програми спільного фінансування за участю страховика, постачальника матеріально-технічних засобів та банку.

Як зазначає МФК, страхування, пов'язане із програмами спільного фінансування агровиробників, становитиме 30% від усіх укладених на ринку договорів та застрахованих площ.

У найближчому майбутньому для забезпечення ефективного відновлення аграрного сектору необхідно здійснити наступні кроки і врахувати наступні умови:

- розширити практику програм спільного фінансування
- запровадити програму / проект держпідтримки агрострахування
- зростання попиту на продукти агрострахування в умовах зростання погодних аномалій, бізнес потенціалу агропідприємств, зацікавленості банків та культури ведення бізнесу.

Під впливом військових дій знаходиться більше 15 млн га земель сільськогосподарського призначення. За розрахунками фахівців Національного наукового центру «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського», збитки оцінюються в 15 млрд доларів США. Родючі поля країни перериті окопами, протитанковими загородженнями та зорані наземними мінами.

В результаті ведення бойових дій фізично знищено або значно пошкоджено аграрні підприємства. За 2022-2023 рр. за різними оцінками пошкоджено та втрачено основних виробничих засобів сільськогосподарських підприємств майже на 270 млрд грн (17-18 % від їх загальної вартості). У 2023 році рівень капіталізації сільського господарства зменшився майже на 8,7 млрд доларів США. Через істотне руйнування об'єктів інфраструктури: сільськогосподарської, складської, транспортної, енергетичної, переробної промисловості, розриви логістичних зв'язків, блокування ринків збуту скорочено експорт агропродовольчої продукції. За перший рік війни його обсяги зменшилися майже на 15 % до 23,6 млрд доларів США. У 2023 році, на жаль, негативна тенденція збереглась [15].

Таким чином, є два можливих шляхи відновлення втрачених ресурсів та потенціалу: використання традиційних технологій або ж інноваційний підхід. Використання інноваційного підходу в економічній політиці має на меті надання аграрному сектору додаткової конкурентоспроможності на міжнародній арені, що особливо важливо в кризових умовах, які склалися на даний момент.

Варто зазначити, що напруженість щодо сировинних товарів, на наш погляд, зростатиме. Коли Україна подолає кризу і почнеться економічне зростання, зростатимуть витрати виробництва на оплату праці, модернізацію основних фондів, дотримання екологічних вимог, а також вимог технічних та інших стандартів у руслі інтеграції з ЄС. Це зростання може виснажити запас конкурентоспроможності цін на українські товари, наприклад, цін на зерно та продукти протягом критичного періоду, поки не буде досягнуто суттєвого зростання продуктивності праці та якості продукції. З іншого боку, висока міжнародна конкуренція в умовах попиту, що не активно зростає буде збивати ціни на китайському та інших ринках.

Варто зазначити, що суттєвим недоліком державної політики у аграрній сфері є відсутність Закону України «Про державну аграрну політику», який покликаний визначати мету, методи, принципи і пріоритети, законодавчо визначене регулювання та правила розвитку українського агропромислового сектору, координації з європейськими стандартами та узгодженої аграрної політики, врахування кліматичних змін. Це знижує ефективність аграрного сектору в цілому щодо досягнення законодавчо

визначених завдань. Така диспозиція спричиняє проблеми, особливо в умовах стратегічної невизначеності та кризи, породжує певний паралелізм в наукових дослідженнях, дестабілізації створення інноваційних продуктів та додаткових викликів їх впровадження та інше, що шкодить розвитку аграрної сфери України.

Співпраця з ЄС та глобалізаційні процеси, які мають безпосередній (негативний чи позитивний) вплив на Україну, потребують від держави оновлення аграрної політики в усіх її проявах, в тому числі створення сприятливих умов для наукових досліджень у аграрній сфері з урахуванням сучасних викликів і пріоритетів розвитку продовольчої системи, а також впровадження високотехнологічних рішень для забезпечення прогресу в кризових умовах.

Звернемо увагу на необхідність значної підтримки та забезпечення електронного документообороту і автоматизації державних управлінських процесів, в тому числі через цифрову платформу Державного аграрного реєстру, ІТ-систему планування і моніторингу бюджету, що зумовить зменшення частки управлінських витрат у державному забезпеченні функціонування агросектору, а також сприятиме зниженню витрат бюджету та зростання ефективності використання бюджетних коштів на розвиток аграрної галузі.

Висновки

Дослідження виявило, що критично важливим для економічного розвитку є забезпечення зростання об'єму продукції кінцевого споживання (як для внутрішнього споживання, так і для експорту). В дослідженні виявлено, що Проблемою розвитку та стабільності агросектору є структура його споживання. За приблизними оцінками, частка імпортних товарів у структурі споживання українського агросектору становить 60-70%. Цей імпорт складають товари з високою доданою вартістю (агротехніка та інші засоби виробництва) або товари зі значним ступенем переробки (нафтопродукти, пестициди, насіння).

За результатами проведеного дослідження визначено ефект агрострахування у майбутньому, тобто у періоді відновлення та розглянуто два можливих шляхи відновлення втрачених ресурсів і потенціалу.

Доведено, що співпраця з ЄС та глобалізаційні процеси, які мають безпосередній (негативний чи позитивний) вплив на Україну, потребують від держави оновлення аграрної політики в усіх її проявах, в тому числі створення сприятливих умов для наукових досліджень у аграрній сфері з урахуванням сучасних викликів і пріоритетів розвитку продовольчої системи, а також впровадження високотехнологічних рішень для забезпечення прогресу в кризових умовах

Таким чином, в процесі дослідження встановлено, що необхідно здійснити оновлення державної економічної політики в аграрній галузі, зважаючи на поточний кризовий стан, збільшити частку переробної продукції в аграрному експорті. Для успішного економічного зростання важливо реалізувати програми спільного фінансування, а також державну підтримку агрострахування у вигляді проекту чи програми. Необхідно продовжувати розвивати системи автоматизації державного управління з метою підвищення ефективності та цифровізації.

Список використаних джерел

1. Гаєвська Л. М. Інноваційний потенціал підприємства та його оцінка. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. 2017. № 15. С. 192-196.
2. Гурочкіна В. В. Інноваційний потенціал підприємства: сутність та система захисту. Економіка: реалії часу. 2015. № 5 (21). С. 51-57.
3. Джаман М. О. Сучасний стан інноваційного потенціалу України. Економічний форум. 2016. № 3. С. 27-36.

4. Марченко В. М., Цвіркун А. С. Система управління інноваційним потенціалом на промислових підприємствах. Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». 2017. № 14. С. 411-417.
5. Маслак О. І., Квятковська Л. А., Безручко О. О. Особливості формування економічного потенціалу підприємства в умовах циклічних коливань. Актуальні проблеми економіки. 2012. № 9(135). С. 36-46.
6. Микитась О. О., Миронова М. К. Управління інноваційним потенціалом підприємства в сучасних умовах ведення бізнесу. Вісник Національного технічного університету «ХПІ». 2015. № 59. С. 53-56.
7. Мясников В. О. Інтегральна оцінка стану та рівня інноваційного потенціалу як основа адаптивного управління машинобудівними підприємствами. Бізнес Інформ. 2018. № 1. С. 85-92.
8. Пантелєєв М. С., Шматько Н. М. Формування механізму стратегічного управління потенціалом підприємства. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2013. № 41. С. 209-215.
9. Туманова А. Ю., Задорожнюк Н. О. Значення інноваційного потенціалу в стратегічному управлінні інноваційною діяльністю промислового підприємства. Вісник Одеського національного університету. 2014. Т. 19. Вип. 3(3). С. 12-16.
10. Joseph Macpherson, Ariane Voglhuber-Slavinsky, Mathias Olbrisch, Philipp Schöbel, Ewa Dönitz, et al. Future agricultural systems and the role of digitalization for achieving sustainability goals. A review. Agronomy for Sustainable Development, 2022, 42, pp.70. 10.1007/s13593-022-00792-6. Hal-03777083
11. Вітчизняне сільське господарство в сучасних умовах: виклики та шляхи їх подолання: Доповідь на сесії Загальних зборів Національної академії аграрних наук України, 29 листопада 2023 р. - Електронний ресурс. - Режим доступу: <http://naas.gov.ua/slide/v-tchiznyane-s-lske-gospodarstvo-v-suchasnikh-umovakh-vikliki-ta-shlyakhi-kh-podolannya-dopov-d-prez/>
12. Дзеркало тижня. - Електронний ресурс. - Режим доступу: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/zastupnik-holovi-parlamentskoho-komitetu-z-pitan-ekonomichnoho-rozvitku-dmitro-kisilevskij-zavdannja-derzhavi-za-desjat-rokiv-dosjahti-20-vidsotkovoji-chastki-pererobnoji-promislovosti-u-vvp.html>
13. Владислава Магалецька, голова Держпродспоживслужби. - Засідання Ради з питань зовнішньоекономічної діяльності при ТПП України. Електронний ресурс. - Режим доступу: <https://dpss.gov.ua/news/eksport-ukrayinskih-tovariv-do-kitayu-zris-na-20>
14. Посольство України в Китайській народній республіці. Електронний ресурс. - Режим доступу: <https://china.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/186-torgovelyno-jekonomichne-spivrobotnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-kitajem/torgivlya-ta-investiciyi>
15. Національна академія аграрних наук України. Постанова Загальних зборів від 29.11.2023-5.12.2023 р. - Електронний ресурс. - Режим доступу: <http://naas.gov.ua/slide/v-tchiznyane-s-lske-gospodarstvo-v-suchasnikh-umovakh-vikliki-ta-shlyakhi-kh-podolannya-dopov-d-prez/>